

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Arařtırmalar
Year: 6 - Number: 22, p. 299-312, Winter 2022

Smintheion Büyük Roma Hamamı'nda 2008 Yılında Bulunan Çandarlı Seramikleri*

Çandarlı Ceramics Found in Smintheion Large Roman Baths in 2008

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1177449>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliř Tarihi /
Article Arrival Date
19.09.2022

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
14.11.2022

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.12.2022

Asya Studies

Onurcan Yavuz
Bilim Uzmanı / Ondokuz Mayıs
Üniversitesi, lisansüstü Eğitim
Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı
onurcan13yvz@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-5889-2211>

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

Çanakkale'nin Gülpınar köyünde yer alan Apollon Smintheus Kutsal Alanı, Prehistorik Dönem'den günümüze değin yerleşime sahne olmuştur. Troas Coğrafyasının bir parçası olan Smintheion'da 2008 yılındaki Büyük Roma Hamamı kazılarında hamamın asıl işlevini kaybettikten sonraki evre ile ilişkilendirilen çeşitli seramik grupları ile karşılaşılmuştur. İncelenen bu seramiklerin Geç Roma Dönemi'ne ait olduğu tespit edilmiştir. Bu seramikler içerisinde Çandarlı Seramiklerinin de bulunması, Roma Dönemi'ne ait diğer sigillata gruplarının tespit edilememesi ve Çandarlı örnekleri içerisinde belirli formlara yoğunlaşılmasının görülmesi, bunların Çandarlı Seramiklerinin Geç versiyonlarına ait olabileceğini göstermektedir. Bu çalışmanın konusunu oluşturan Geç Dönem üretimi olduğunu düşündüğümüz Çandarlı Seramiklerine ait 95 adet örnek incelemeye alınmıştır. Örnekler belirli gruplar içerisinde tekrar eden formlardan oluşmaktadır. Tekrardan kaçınabilmek adına ve form ile grup bütünlüğünü bozmayacak şekilde 19 adet örnek seçilerek değerlendirilmeye alınmıştır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda 19 adet örneğin Heyes'in Geç versiyonların sınıflandırmasında kullandığı tipolojiye (Form 1-5) karşılık geldiği görülmüştür. Bu doğrultuda örneklerin dört tanesi Form 1, yedi tanesi Form 2, bir tanesi Form 3, beş tanesi Form 4 ve iki tanesi de Form 5'e aittir. Yapılan bu çalışma ile MS 3-4. yüzyıllar arasına tarihlendirdiğimiz Çandarlı seramiklerinin Batı Anadolu ve özellikle de Troas Bölgesi'ndeki diğer kentlerle olan ilişkilerine bakılmıştır. Bu bağlamda Çandarlı Seramiklerinin Geç üretim versiyonları kapsamında hangi formların daha yoğun olarak kullanıldığı, bunların birbirleriyle olan benzerlik ve farklılıkları ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Smintheion, Büyük Roma Hamamı, Çandarlı, Seramik

Abstract

Located in the Gülpınar village of Çanakkale, the Apollon Smintheus Sanctuary has been inhabited since the Prehistoric Period. In the Great Roman Bath excavations in 2008 in Smintheion, which is a part of the Troas Geography, various ceramic groups associated with the phase after the bath lost its original function were found. It has been confirmed that these ceramics examined belong to the Late Roman Period. The presence of Çandarlı Ceramics among these ceramics, the inability to identify other sigillata groups from the Roman Period, and the fact that certain forms are concentrated in Çandarlı samples indicate that they may belong to the late versions of Çandarlı Ceramics. Within the scope of this study 95 samples belonging to Çandarlı Ceramics, which we think are the late period production have been examined. Examples consist of repetitive forms within certain groups. In order to avoid repetition and not to disturb the integrity of the form and the group, 19 samples were selected and evaluated. As a result of the evaluations, it was seen that 19 samples corresponded to the typology (Form 1-5) used by Heyes in the classification of the late versions. In this direction, four of the samples belong to Form 1, seven of them to Form 2, one to Form 3, five to Form 4 and two to Form 5. With this study, the relations of the Çandarlı Ceramics dated between 3th-4th AD with other cities in Western Anatolia and especially in the Troas Region were examined. In this context, it is revealed that the forms are used more intensively within the scope of the late production versions of Çandarlı Ceramics, their similarities and differences with each other.

Keywords: Smintheion, Large Roman Baths, Çandarlı, Ceramic

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

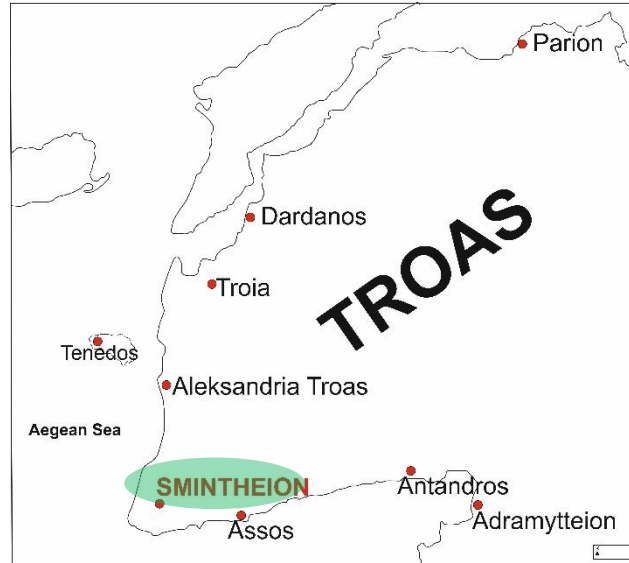
Yavuz, O. (2022). Smintheion Büyük Roma Hamamı'nda 2008 Yılında Bulunan Çandarlı Seramikleri. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 6(22), 299-312.

GİRİŞ

Troas Bölgesi'nin bir parçası olan Apollon Smintheus Kutsal Alanı; Anadolu'nun kuzeybatısında, Biga Yarımadası'nın güneybatı köşesindeki Gülpınar köyünde (**Harita 1**) yer almaktadır (Özgünel, 1982: 207-208). Prehistorik Dönem'den günümüze değin yerleşime sahne olan Gülpınar'ın Apollon Smintheus Kültü ile ön plana çıktığı görülmektedir. Apollon kültüyle ilişkili olarak su ve ilgili yapıların dominant olduğu Kutsal Alanın MS 3. yüzyıl içerisine denk gelen Goth İstilasıyla (Öğün, 2004, s. 29-30) ve sonrasında gelişim gösteren paganizmden Hristiyanlığa geçiş sürecinde bir kült merkezi kimliğinden uzaklaşmaya başladığı görülmektedir. Bu durum Smintheion'un Geç Antik Çağ'da kutsal alandan bir yerleşim yerine dönüşmesine sebep olurken Hellenistik ve Roma Dönemi yapıları tahrip edilerek yeni ihtiyaçlar doğrultusunda yeniden kullanılmıştır. Smintheion'daki Hellenistik ve Roma Dönemi yapıları incelendiğinde bu yapıların tekrar tekrar kullanıldıkları ve zaman içerisinde yeni yapılacak yapıların malzeme ihtiyacının karşılanabilmesi için tahrip edildikleri görülmektedir (Koçyiğit, 2013: 152-153).

Böyle bir tahribata maruz kalan Büyük Roma Hamamı'nda 2008 yılındaki çalışmalarda *Caldarium* ve *Tepidarium* bölümlerinde hamamın asıl işlevini kaybettikten sonraki evre ile ilişkilendirilen çeşitli seramik grupları ile karşılaşılmıştır. Bu çalışmanın konusunu oluşturan Geç Dönem üretimi olduğunu düşündüğümüz Çandarlı seramiklerine ait 95 adet örnek tespit edilmiştir. İncelenen örnekler belirli gruplar içerisinde birbirini tekrar eden formlardan oluşmaktadır. Tekrardan kaçınılabilmek adına ve grup ile form bütünlüğünü bozmayacak şekilde 19 adet örnek seçilerek değerlendirmeye alınmıştır.

Harita 1: Apollon Smintheus Kutsal Alanı Coğrafi Konumu (Çizim: Onurcan Yavuz).

SMINTHEION ÇANDARLI SERAMİKLERİ

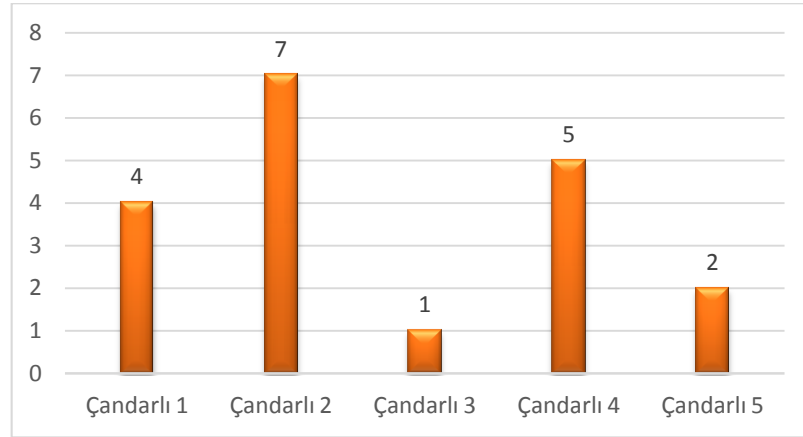
İlk kez Loeschke tarafından Pergamon yakınlarındaki Çandarlı Pitane'de yapılan çalışmalar sonucu ortaya çıkarılır ve "Çandarlı Kapları" olarak anılmaya başlar (Loeschke, 1912: 344-407; Hayes, 2008: 316). Kenyon'un 1957 yılındaki sınıflandırmasında "Doğu Sigillata C'ye" karşılık gelmektedir (Kenyon, 1957: 283; Hayes, 1972: 316). Çandarlı'da bulunan buluntular ışığında erken ve Geç olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Erken örnekler MS 1. yüzyıla Geç örnekler ise MS 2-3 yüzyıla kadar tarihlense de 4. yüzyıla kadar üretilmiş olabileceği belirtilir (Hayes, 1972: 316). Üretimin bitiş tarihi çok açık değildir. Hayes, MS 3. yüzyılın ortalarında Çandarlı seramiklerinin yerini Afrika Kırmızı Astarlı Seramiklerine bırakmış olabileceği üzerinde durmaktadır. Ancak Pergamon Bölgesi'nde daha sonrada kullanımın devam ettiği görülmektedir. Midilli'de MS 320-340 arasına tarihlenen sikke birikintisinde Çandarlı seramiği parçaları, MS 4. yüzyılın başlarına ait birkaç Afrika örneği ile birlikte bulunmuştur. Afrika örneklerinin

Çandarlı seramiklerine göre azlığı Çandarlı seramiklerinin MS 4. yüzyılın başlarında bu bölgede hâlâ hâkim olduğunu göstermektedir (Hayes, 1972: 317).

Smintheion'da Çandarlı seramikleri üzerine yapılan ilk çalışmalarda Çandarlı'nın erken üretim örneklerinin Roma Dönemi'nde diğer sigillata gruplarına oranla büyük çoğunluğu oluşturduğu tespit edilmiştir (Akyürek, 1992: 125-165; Çelem, 2009: 38-55). Smintheion'un üretim merkezine olan bölgesel yakınlığı da göz önünde bulundurulduğunda bu son derece normaldir. Erken üretim örneklerin baskınlığı zamanla azalacak ve Geç Roma Dönemi'yle birlikte belirli formlara yoğunlaşarak üretilmeye devam edecek ve MS 4. yüzyıldan sonra pazara farklı seramik gruplarının girmesiyle üretimi sonlanacaktır. Gassner, bu seramiklerin üretiminin MS 4. yüzyıl başlarında ve ortasında sonlandığını MS Geç 4. yüzyılda yerini Phokaia 1 A'ya bıraktığını belirtmektedir (Gassner, 1997: 137) Hayes, Çandarlı Form 4'un Phokaia Form 1 ile benzerlik gösterdiğini söylemektedir (Hayes, 1972: 325). Phokaia'da yapılan çalışmalarda tespit edilen Çandarlı seramiklerinin, Phokaia Form 1 (Çandarlı Form 4) ve Phokaia Form 3'ün (Çandarlı Form 3) erken versiyonları olarak Phokaia'da üretilmiş olabileceği üzerinde de durulmaktadır (Fırat, 2011: 155-156). Smintheion'daki diğer buluntulardan yola çıkarak en büyük seramik tedarikinin Phokaia'dan sağlandığı bilindiği üzere buradaki Çandarlı örneklerinin de Phokaia'dan gelmiş olabileceği yoruma açık olmalıdır.

Smintheion Büyük Roma Hamamı'nda 2008 yılında yapılan çalışmalar sırasında *Caldarium* ve *Tepidarium* dolgusu içerisinde bulunan ve Çandarlı'nın Geç Dönem üretimi olduğunu düşündüğümüz 19 adet örnek (**Kat. No. 1-19**) çalışılmak üzere değerlendirmeye alınmıştır. Formların değerlendirmesinde Hayes'in Çandarlı Geç versiyonları için yapmış olduğu tipoloji kullanılmıştır (Hayes, 1972: 316-322). Tespit edilen formlardan **Kat. No. 1-4** Form 1, **Kat. No. 5-11** Form 2, **Kat. No. 12**, Form 3, **Kat. No. 13-17** Form 4 ve **Kat. No. 18-19** Form 5'e karşılık gelmektedir (**Grafik 1**).

Grafik 1: Smintheion Çandarlı Seramikleri Form ve Sayısal Dağılımı (Yavuz, 2021: 25).

Hayes Form 1 (Kat. No. 1-4) (Lev. 1)

Bu formdaki 4 adet örnekten 3 tanesi ağız (**Kat. No. 1-3**) 1 tanesi kaide (**Kat. No. 4**) parçasına aittir. Açık kırmızıdan kırmızımsı sarıya değin değışen hamur renkleri vardır. Sert dokulu hamurları kireç ve mika katkıdır. Astar, hamur renginden daha koyu tonda olup kırmızı ve koyu kırmızı arasında değışmektedir. Astar, **Kat. No. 3** dışında orta seviyede kaygan ve parlak **Kat. No. 3** de ise mat görünümündedir.

Kalınlaştırılan ağız kısımları dışa dönüktür. Bu kısım **Kat. No. 2** dışında diğer örneklerde yuvarlatılmıştır. **Kat. No. 2** ise ağız köşeli profillendirilmiştir. **Kat. No. 4**, Form 1 içerisinde değerlendirilen tek kaide parçasıdır. Kaide ayaklarının kalınlaştırıldığı görülür. Dış yüzeyde kaideden gövdeye keskin uzanmaktadır. Form 1'in benzerleri; Atina Agorası (Hayes, 1972: 319-320, Fig. 64: Form 1), Knossos (Hayes, 1983: 119, Fig. 2: 1-4), Thasos (Reynal and Sodini, 1992: 14, Fig. 1: CF14), Troia (Tekkök, 1996: 267, Fig. 81: F4), Assos (Zelle, 1997: 218, Abb. 48: 995, 998, 1005; Sezgin, 2010: 84, Kat. No: 145-147; Ayaz, 2014: 76, Kat. No: 8), Alexandria Troas (Tüzün, 1998: 29, 35, Kat. No: 51, 86-87), Amphipolis (Malamidou, 2005: 114, Fig. 12: 41), Knidos (Doksanaltı, 2006: 473, K181), Hadrianopolis (Edirne) (Atlı Akbuz, 2008: 111-112, Kat. No: 109, 111), Smyrna Agorası (Erol, 2011:

357-365, Kat. No: 123, 125, 128, 131, 133, 145), Patara (Uygun, 2011: Plate 36: 528-529), Parion (Ergürer, 2012: 379, Kat. No: 191; Ergürer, 2016: 127, Fig. 2: 7; Ergül, 2019: 108, Kat. No: 27), Antandros (Açar, 2017: 54-55, Kat. No: 5-6; Aktaş, 2018: 109, Kat. No: 204), Tekirdağ (Yeniköy Mermer Höyük) (Karakaş, 2019: 293, Res. 7: 14) ve Metropolis Tiyatrosu'nda (Makinist, 2019: 102, 109, Kat. No: 155, 174) görülmektedir (Yavuz, 2021: 26).

Hayes Form 2 (Kat. No. 5-11) (Lev. 1-2)

Toplam 7 adet örnek ile Çandarlı Seramikleri içerisinde en fazla örneği bulunan formu oluşturmaktadır. İncelenen örneklerin 6 tanesi ağız (**Kat. No. 5-10**) 1 tanesi kaide (**Kat. No. 11**) parçasına aittir. Kırmızımsı sarıdan açık kırmızıya değin değışen hamur rengine sahiptirler. İnce ve orta taneli kireç ve mika katkılı hamur sert dokuludur. Uygulanan astar hamur renginden daha koyu tonda olup koyu kırmızı ve kırmızımsı kahve arasında değışmektedir. Astar iç yüzeyde kaygan ve parlak, dış yüzeyde daha mat görünümündedir. Bazı örneklerde astar üzerinde aşınma ve dökülmeler görülebilmektedir.

Form 2 genel itibariyle dışa dönük ağız yapısındadır. **Kat. No. 7** ve **8** dışındaki örneklerde, dışa döndürülen ağız yuvarlatılmıştır. **Kat. No. 7** ile **8** ise ağız kısmı daha düz bir görünümündedir. **Kat. No. 10** da ağız neredeyse kanca şeklini almaya başlamıştır ve iyice dışarıya doğru çıkıntılıdır. Örneklerin gövde yapıları Form 1'e göre daha yatay uzanmaktadır. Daha sığ bir tabak görünümünü görmek mümkündür. Örneklerin gövde iç ve dış yüzeylerinde çark izleri ve yivler belirgindir. Cidar kalınlığı ince ve orta arasında değışmektedir. **Kat. No. 7** ve **8**'in cidarı diğer örneklerle oranla daha ince yapılmıştır. **Kat. No. 11**, Form 2 içerisinde karşılıklı tek kaide parçasıdır. Kaide ayaklarının alçaldığı ve kalınlaştığı görülmektedir. Merkezinde kazıma tekniğe yapılmış bitkisel bir bezeme bulunmaktadır. İncelenen örnekler Loeschke (Loeschke, 1912: Tafel XXVIII: 26 a, b) Tip 26'dan türetilen Geç versiyonlara aittir. MS 3-4. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilmiştir (Hayes, 1972: 319). Örneklerin benzerleri; Atina Agorası (Hayes, 1972: 319-320, Fig. 64: Form 2; Hayes, 2008: 200, Fig. 25: 797), Knossos (Hayes, 1983: 119, fig. 2: 6-13; Forster, 2005:128, Fig. 3: 2), Assos (Zelle, 1990: 131, Abb. 12: 58-59; Zelle, 1997: 214-215, Abb. 44: 932, 934, Abb. 45: 950, 953; Sezgin, 2010: 82, 84-86, Kat. No: 131, 148, 153, 155, 157-159; Ayaz, 2014: 79-80, Kat. No: 18-22, 26), Thasos (Reynal and Sodini, 1992: 15, fig. 2: CF19, CF23), Troia (Tekkök, 1996: fig. 82: F11; Heath and Tekkök, 2007-2008: 47, No: 22), Aleksandria Troas (Tüzün, 1998: 38, Kat. No: 103-104), Halmyris (Topoleanu, 2000: 293, Planşa/ I: 5), Amphipolis (Malamidou, 2005: 114, Fig. 12: 43-44), Knidos (Doksanaltı, 2006: . 474, K182), Antandros (Sekban, 2007: 83-88, 91, Kat. No: 92-95, 98-99, 104, 111; Aktaş, 2018: 103-107, Kat. No: 156-157, 159, 163-166, 172, 174, 179, 182-185, 194; Çobanoğulları, 2021: 298, Kat. No: 170), Hadrianopolis (Edirne) (Atlı Akbuz, 2008: 105-111, Kat. No: 91-97, 103-108), Smyrna Agorası (Erol, 2011: 346-354, Kat. No: 90-92, 95-96, 109-112), Patara (Uygun, 2011: Plate 35: 524, 526), Phokaia (Fırat, 2011: Lev. 115, Kat. No: 124, 563), Parion (Ergürer, 2012: 382, Kat. No: 197-198; Ergürer, 2016: 129, Fig. 3: 22-23, 25-26; Ergül, 2019: 112-113, Kat. No: 34-38), İzmir/Karaburun (Aktaş vd., 2019, s.408, Fig. 3: 5-6), Tekirdağ (Yeniköy Mermer Höyük) (Karakaş, 2019: 294, Res. 8: 18) ve Metropolis Tiyatrosu'nda (Makinist, 2019: 101-102, Kat. No: 152, 154) görülmektedir (Yavuz, 2021: 27-28).

Hayes Form 3 (Kat. No. 12) (Lev. 2)

Kat. No. 12, kireç katkılı hamur sert dokuludur ve gözeneksizdir. Açık kırmızı tondaki hamur rengine karşı astar daha koyu kırmızı tercih edilmiştir. Astar kalitelidir ve kaygan bir yüzeyi vardır. Yarı küresel bir gövdesi vardır. Ağız kenarı dikey uzanır. Dudak uç kısmının yuvarlatıldığı neredeyse sivrileştirilerek profilendirildiği görülür. Oldukça ince bir cidarı vardır. Ağız kenarı dışında üçgenimsi bir çıkıntıya yer verilir. Örnek üzerinde sonradan yapılmış olabilecek kazıma yazı bulunmaktadır. Benzerleri; Atina Agorası (Hayes, 1972, 320-321, Fig. 64: Form 3), Knossos (Hayes, 1983: 120, Fig. 3: 30; Forster, 2005: 128, Fig. 3: 8), Stobi (Anderson - Stojanovic, 1992: 54, Plate 40: 343), Assos (Zelle, 1997: 209, Abb. 39: 774, 822; Sezgin, 2010: 77-78, Kat. No: 101, 103; Ayaz, 2014: 83, Kat. No: 39), Aleksandria Troas (Tüzün, 1998: 32, Kat. No: 68-69), Halmyris (Topoleanu, 2000: 93, Planşa I: 6), Amphipolis (Malamidou, 2005: 115, Fig. 13: 51-53), Knidos (Doksanaltı, 2006: 474, K183), Antandros (Sekban, 2007: 43, 46, Kat. No: 3, 8; Açar, 2017: 55-56, Kat. No: 7-9; Aktaş, 2018: 96, Kat. No: 126; Çobanoğulları, 2021: 299, Kat. No: 171), Atina Agorası (Hayes, 2008: 200, Fig. 25: 794), Troia (Heath and Tekkök, 2007-2008: 46: 18), Hadrianopolis (Edirne) (Atlı Akbuz, 2008: 114, Kat. No: 117), Smyrna Agorası (Erol, 2011: 372, 377, Kat. No: 163, 165, 179), Patara (Uygun, 2011: Plate 34: 509, 514), Phokaia (Fırat, 2011: Lev. 117, Kat. No: 405), Parion (Ergürer, 2012: 385, Kat. No: 203; Ergürer, 2016:

129, Fig. 3: 28-31; Ergül, 2019: 115, Kat. No: 41) ve Metropolis Tiyatrosu'nda (Makinist, 2019: 97-98, Kat. No: 143, 145) görülmektedir (Yavuz, 2021: 28-29).

Hayes Form 4 (Kat. No. 13-17) (Lev. 3)

İncelenen 5 adet örneğin (Kat. No. 13-17) hamurları sert dokulu olup katkı maddesi olarak kireç, kum ve mika kullanılmıştır. Gözeneksiz yapıdadırlar. Hamur rengi pembeden kırmızımsı sarıya değin değişmektedir. Astar hamur renginden daha koyu, kırmızı ve koyu kırmızı tonlarındadır. **Kat. No. 13, 14** ve **17**'de tüm yüzeye uygulanan astar kaliteli olup parlak ve kaygandır. **Kat. No. 15**'de astarın iç yüzeyde kaygan ve parlak dış yüzeyde mat uygulandığı, **Kat. No 16**'da ise tümüyle mat bir uygulamaya gidildiği görülmektedir. İnce cidar kalınlıkları incedir. Dış yüzeylerinde çark izleri görülmektedir.

Kat. No. 13'de ağız kısmı yuvarlatılmıştır ve ağızdan gövdeye neredeyse keskin bir geçiş sağlanmıştır. **Kat. No. 14**, dikey olarak uzanan ağız kısmı yuvarlatılmıştır. **Kat. No. 14-17**, yuvarlatılan ağız kısmı içe dönük yapılmıştır. Ağızdan gövdeye yumuşak geçişlidirler. Örneklerin geniş gövdeleri vardır. İncelenen örnekler form olarak Phokaia Form 1 ile benzer özellikler göstermektedir. Benzerleri; Knossos (Hayes, 1983: 120, Fig. 3: 20-22; Forster, 2005: 128, Fig. 3: 5-7), Assos (Zelle, 1990: 131, Abb. 12: 51; Zelle, 1997: Abb. 41: 873, 875, 885, 887; Sezgin, 2010: 63, 67, 70, Kat. No: 3-4, 27-28, 47; Ayaz, 2014: 87, 89-90, Kat. No: 56, 65-69), Stobi (Anderson - Stojanovic, 1992: Plate 40: 344-345), Thasos (Reynal and Sodini, 1992: 15-16, fig. 2: CF25-29), Ephesus (Gassner, 1997: Tafel 44: 528-530), Halmyris (Topoleanu, 2000: 293, Planşa I: 7), Knidos (Doksanaltı, 2006: No: 539, 1797), Aleksandria Troas (Tüzün, 1998: 34, Kat. No: 80), Troia (Heath and Tekkök, 2007-2008: 49-50: 29, 31), Hadrianopolis (Edirne) (Atlı Akbuz, 2008: 119-128, Kat. No: 131, 136-137, 140, 144, 146-148, 150-151, 154-158, 161), Patara (Uygun, 2011: Plate 33: 495-500), Smyrna Agorası (Erol, 2011: 339-340, Kat. No: 65, 67, 70), Phokaia (Firat, 2011: Lev. 118, Kat. No: 146), Parion (Ergürer, 2012: 388-389, Kat. No: 209-211; Ergürer, 2016: 129, Fig. 3: 38-40, 42-44, 47, 50; Ergül, 2019: 120-122, Kat. No: 51, 53-54, 56), İbida (Mocanu, 2014: 153, Fig. 2: 1-6), Amphipolis (Malamidou, 2005: 116, Fig. 14: 54-58), Miletos (Niewöhner, 2016: 245, 250, 253, Fig. 26: 8, Fig. 29: 47-48, Fig. 31: 73), Antandros (Aktaş, 2018: 82, Kat. No: 69-70), Tekirdağ (Yeniköy Mermer Höyük) (Karakaş, 2019: 296, Res. 10: 26) ve Metropolis Tiyatrosu'nda (Makinist, 2019: 105, Kat. No: 164) görülmektedir (Yavuz, 2021: 29-30).

Hayes Form 5 (Kat. No. 18-19) (Lev. 3)

Kat. No. 18-19, sert dokudaki hamur kireç ve kum katılıdır. Gözeneksizdir. Kırmızımsı sarı ve açık kırmızı arasında değişen hamur renkleri vardır. Astar, hamur renginden daha koyu tonlarda tercih edilmiştir. **Kat. No. 18** de daha yoğun uygulanan astar **Kat. No 19**'a göre daha parlak ve kaygan görünümündedir. Küçük boyutlu kase görünümündeki örneklerin ağız kısmı her iki örnekte de dik uzanmaktadır. **Kat. No. 18**'de ağızdan gövdeye keskin geçilirken, **Kat. No. 19**'da daha yumuşak geçildiği görülmektedir. Cidar kalınlıkları oldukça ince yapıdadır. Dış yüzeyde çark izleri görülebilmektedir. Dudak uç kısma gelindikçe incelmektedir. Benzerleri; Knossos (Hayes, 1983: 120, Fig. 3: 24), Assos (Zelle, 1990: Abb. 11: 40; Zelle, 1997: Abb. 40: 859-860; Sezgin, 2010: 69, 78, Kat. No: 45, 107-108; Ayaz, 2014: 95-96, Lev. 20: 87- 89, Lev. 21: 93), Amphipolis (Malamidou, 2005: 116, Fig. 14: 59), Knidos (Doksanaltı, 2006: No: 539), Troia (Heath and Tekkök, 2007-2008: 50: 32), Patara (Uygun, 2011: Plate 34: 507-508), Hadrianopolis (Edirne) (Atlı Akbuz, 2008: 117-118, Kat. No: 124-128), Parion (Ergürer, 2012: 390-391, Kat. No: 213-215; Ergürer, 2016: 129, Fig. 3: 55-56; Ergül, 2019: 129-130, Kat. No: 70-72), Miletos (Niewöhner, 2016: 250, Fig. 29: 54), Tekirdağ (Yeniköy Mermer Höyük) (Karakaş, 2019: 296, Res. 10: 30) ve Sebaste'de (Eyüboğlu, 2020: 48, Kat. No: 10) görülmektedir (Yavuz, 2021: 30-31).

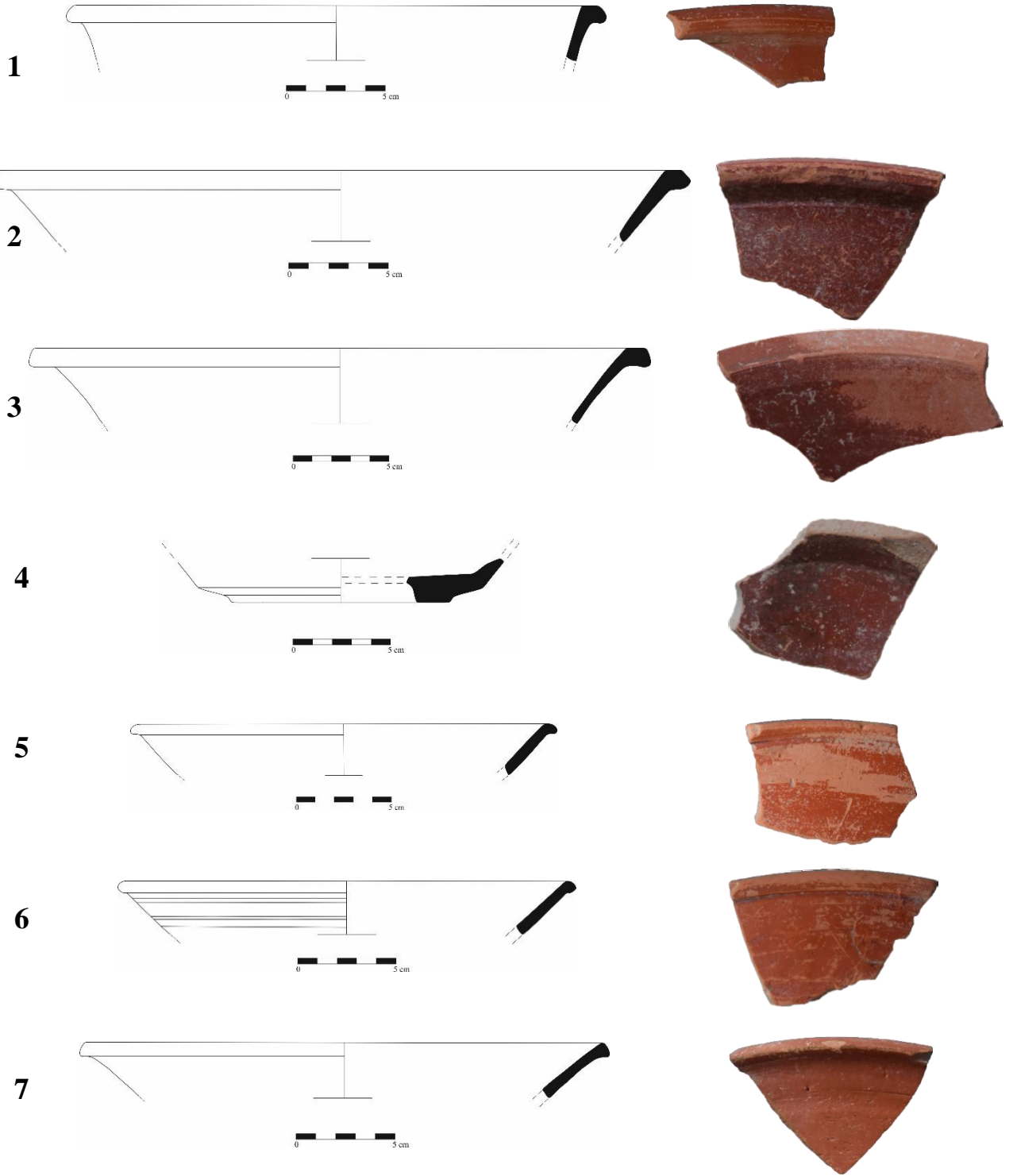
KATALOG

- Kat. No : 1** **Levha No** : 1
Form : Kâse - Çandarlı Form 1
Yükseklik : 2.8 cm **Ağız Çapı** : 27 cm
Hamur Rengi : 5 YR 7/6 Kırmızımsı Sarı **Astar Rengi** : 10 R 5/8 Kırmızı
Tarih : MS 3. yüzyıl-MS 4. yüzyıl ilk çeyreği
Referans : John W. Hayes, 1972, fig. 64: Form 1; J. W. Hayes, 1983, s. 119, Fig. 2: 1-2.
- Kat. No : 2** **Levha No** : 1
Form : Kâse - Çandarlı Form 1
Yükseklik : 3.5 cm **Ağız Çapı** : 34 cm
Hamur Rengi : 5 YR 7/6 Kırmızımsı Sarı **Astar Rengi** : 10 R 4/6-4/8 Kırmızı
Tarih : MS 3. yüzyıl- MS 4. yüzyıl ilk çeyreği
Referans : John W. Hayes, 1972, fig. 64: Form 1; J. W. Hayes, 1983, s. 119, Fig. 2: 1-4.
- Kat. No : 3** **Levha No** : 1
Form : Kâse - Çandarlı Form 1
Yükseklik : 3.8 cm **Ağız Çapı** : 34 cm
Hamur Rengi : 10 R 6/8 Açık Kırmızı **Astar Rengi** : 2.5 YR 3/6 Koyu Kırmızı
Tarih : MS 3. yüzyıl- MS 4. yüzyıl ilk çeyreği
Referans : John W. Hayes, 1972, fig. 64: Form 1; J. W. Hayes, 1983, s. 119, Fig. 2: 1-4.
- Kat. No : 4** **Levha No** : 1
Form : Kâse - Çandarlı Form 1
Yükseklik : 2.3 cm **Taban Çapı** : 11 cm
Hamur Rengi : 5 YR 7/4 Pembe **Astar Rengi** : 2.5 YR 4/4 K. Kahverengi
Tarih : MS 3. yüzyıl- MS 4. yüzyıl ilk çeyreği
Referans : John. W. Hayes, 1972, fig. 64: Form 1; J. W. Hayes, 1983, s. 119, Fig. 2: 4; J. W. Hayes, 2008, s. 200, Fig. 25: 197, 801.
- Kat. No : 5** **Levha No** : 1
Form : Tabak – Çandarlı Form 2
Yükseklik : 3 cm **Ağız Çapı** : 22 cm
Hamur Rengi : 5 YR 7/6 Kırmızımsı Sarı **Astar Rengi** : 2.5 YR 5/8 Kırmızı
Tarih : MS 3. yüzyıl- MS 4. yüzyıl ilk çeyreği
Referans : John W. Hayes, 1983, s. 119, fig. 2: 6-7; J. W. Hayes, 2008, s. 200, Fig. 25: 797.
- Kat. No : 6** **Levha No** : 1
Form : Tabak – Çandarlı Form 2
Yükseklik : 2.7 cm **Ağız Çapı** : 20 cm
Hamur Rengi : 5 YR 7/6 Kırmızımsı Sarı **Astar Rengi** : 10 R 5/8 Kırmızı
Tarih : MS 3. yüzyıl- MS 4. yüzyıl ilk çeyreği
Referans : J. W. Hayes 1983, s. 119, fig. 2: 6; J. W. Hayes, 2008, s. 200, Fig. 25: 797.
- Kat. No : 7** **Levha No** : 1
Form : Tabak – Çandarlı Form 2
Yükseklik : 2.8 cm **Ağız Çapı** : 26 cm
Hamur Rengi : 5 YR 6/6 Kırmızımsı Sarı **Astar Rengi** : İç: 2.5 YR 5/8 Kırmızı Dış: 2.5 YR 4/8 Kırmızı
Tarih : MS 3. yüzyıl-MS 4. yüzyıl ilk çeyreği
Referans : John W. Hayes, 1972, Fig. 64: Form 2; J. W. Hayes, 1983, s. 119, Fig. 2: 7-8.
- Kat. No : 8** **Levha No** : 2
Form : Tabak - Çandarlı Form 2
Yükseklik : 4 cm **Ağız Çapı** : 21 cm

Hamur Rengi	: 2.5 YR 4/8 Kırmızı	Astar Rengi	: 5 YR 7/6 Kırmızımsı Sarı
Tarih	: MS 3. yüzyıl- MS 4. yüzyıl ilk çeyreği		
Referans	: John W. Hayes, 1972, Fig. 64: Form 2; J. W. Hayes, 1983, s. 119, Fig. 2: 8.		
Kat. No : 9		Levha No	: 2
Form	: Tabak - Çandarlı Form 2		
Yükseklik	: 3.7 cm	Ağız Çapı	: 22 cm
Hamur Rengi	: 2.5 YR 6/6 Açık Kırmızı	Astar Rengi	: 2.5 YR 4/8 Kırmızı / 2.5 YR 3/6 Koyu Kırmızı
Tarih	: MS 3. yüzyıl - MS 4. yüzyıl ilk çeyreği		
Referans	: John W. Hayes, 1972, Fig. 64: Form 2; J. W. Hayes, 1983, s. 119, Fig. 2: 8-12.		
Kat. No : 10		Levha No	: 2
Form	: Tabak – Çandarlı Form 2		
Yükseklik	: 4.3 cm	Ağız Çapı	: 30 cm
Hamur Rengi	: 5 YR 7/6 Kırmızımsı Sarı	Astar Rengi	: 2.5 YR 3/6 Koyu Kırmızı
Tarih	: MS 3. yüzyıl - MS 4. yüzyıl ilk çeyreği		
Referans	: J. W. Hayes, 1983, s. 119, Fig. 2: 6.		
Kat. No : 11		Levha No	: 2
Form	: Tabak – Çandarlı Form 2		
Yükseklik	: 1.5 cm	Taban Çapı	: 11.2 cm
Hamur Rengi	: 5 YR 7/4 Pembe	Astar Rengi	: 2.5 YR 4/8 Kırmızımsı Kahverengi
Tarih	: MS 3. yüzyıl - MS 4. yüzyıl ilk çeyreği		
Referans	: John W. Hayes, 1972, Fig. 64: Form 2; J. W. Hayes, 1983, s. 119, Fig. 2: 9-13.		
Kat. No : 12		Levha No	: 2
Form	: Kâse - Çandarlı Form 3		
Yükseklik	: 3.6 cm	Ağız Çapı	: 15 cm
Hamur Rengi	: 2.5 YR 6/6 Açık Kırmızı	Astar Rengi	: 10 R 4/8 Kırmızı 2.5 YR 3/6 Koyu Kırmızı
Tarih	: MS 3. yüzyıl - MS 4. yüzyıl ilk çeyreği		
Referans	: John W. Hayes, 1972, Fig. 64: Form 3; J. W. Hayes, 1983, s. 120, Fig. 3: 30; J. W. Hayes 2008, s. 200, fig. 25: 794.		
Kat. No : 13		Levha No	: 3
Form	: Tabak - Çandarlı Form 4		
Yükseklik	: 2.9 cm	Ağız Çapı	: 20 cm
Hamur Rengi	: 5 YR 7/6 Kırmızımsı Sarı	Astar Rengi	: 2.5 YR 4/8 Kırmızı
Tarih	: MS 3. yüzyıl - MS 4. yüzyıl ilk çeyreği		
Referans	: John W. Hayes 1972, Fig. 64: Form 4; J. W. Hayes, 1983, s. 120, Fig. 3: 20-22.		
Kat. No : 14		Levha No	: 3
Form	: Tabak - Çandarlı Form 4		
Yükseklik	: 2.8 cm	Ağız Çapı	: 21 cm
Hamur Rengi	: 5 YR 8/4 Pembe	Astar Rengi	: 2.5 YR 4/8 Kırmızı
Tarih	: MS 3. yüzyıl - MS 4. yüzyıl ilk çeyreği		
Referans	: John W. Hayes 1972, Fig. 64: Form 4; J. W. Hayes, 1983, s. 120, Fig. 3: 20-22.		
Kat. No : 15		Levha No	: 3
Form	: Tabak - Çandarlı Form 4		
Yükseklik	: 3.3 cm	Ağız Çapı	: 32 cm
Hamur Rengi	: 5 YR 6/6 Kırmızımsı Sarı	Astar Rengi	: 2.5 YR 4/6 Kırmızı

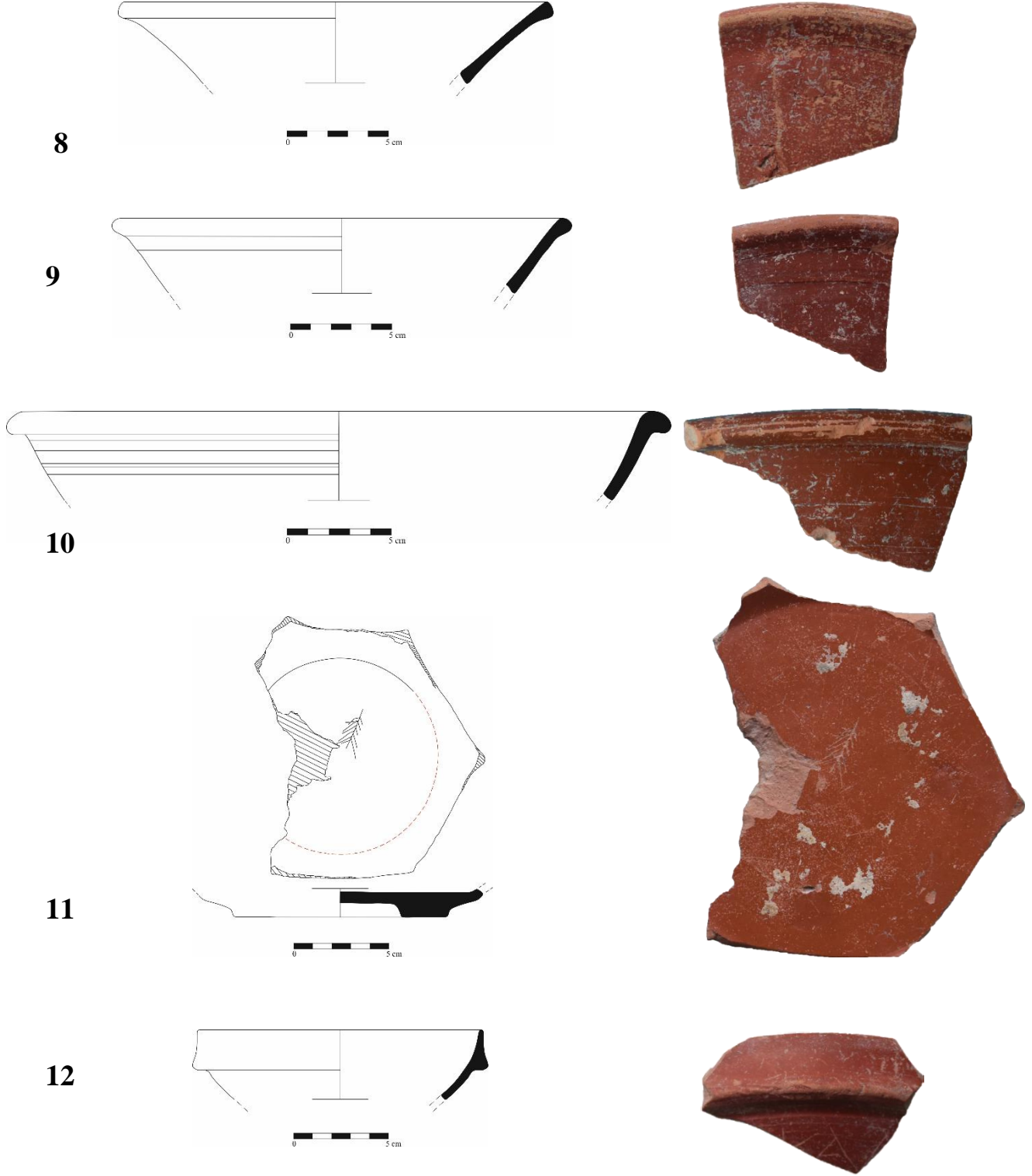
- Tarih** : MS 3. yüzyıl - MS 4. yüzyıl ilk çeyreği
Referans : John W. Hayes 1972, Fig. 64: Form 4; J. W. Hayes, 1983, s. 120, Fig. 3: 20-22.
- Kat. No : 16** **Levha No** : 3
Form : Tabak - Çandarlı Form 4
Yükseklik : 3.7 cm **Ağız Çapı** : 30 cm
Hamur Rengi : 5 YR 7/6 Kırmızımsı Sarı **Astar Rengi** : 2.5 YR 4/8 Kırmızı
Tarih : MS 3. yüzyıl - MS 4. yüzyıl ilk çeyreği
Referans : John W. Hayes, 1972, Fig. 64: Form 4; J. W. Hayes, 1983, s. 120, Fig. 3: 20-21.
- Kat. No : 17** **Levha No** : 3
Form : Tabak - Çandarlı Form 4
Yükseklik : 2.9 cm **Ağız Çapı** : 27 cm
Hamur Rengi : 5 YR 7/6 Kırmızımsı Sarı **Astar Rengi** : 2.5 YR 4/8 Kırmızı
Tarih : MS 3. yüzyıl - MS 4. yüzyıl ilk çeyreği
Referans : John W. Hayes, 1972, Fig. 64: Form 4.
- Kat. No : 18** **Levha No** : 3
Form : Kâse - Çandarlı Form 5
Yükseklik : 3.7 cm **Ağız Çapı** : 12 cm
Hamur Rengi : 5 YR 7/6 Kırmızımsı Sarı **Astar Rengi** : 2.5 YR 4/8 Kırmızı
Tarih : MS 3. yüzyıl - MS 4. yüzyıl ilk çeyreği
Referans : John W. Hayes, 1972, Fig. 64: Form 5; J. W. Hayes, 1983, s. 120, Fig. 3: 24.
- Kat. No : 19** **Levha No** : 3
Form : Kâse - Çandarlı Form 5
Yükseklik : 13 cm **Ağız Çapı** : 3.3 cm
Hamur Rengi : 2.5 YR 6/6 Açık Kırmızı **Astar Rengi** : 2.5 YR 5/8 Kırmızı
Tarih : MS 3. yüzyıl - MS 4. yüzyıl ilk çeyreği
Referans : John W. Hayes, 1972, Fig. 64: 5.

LEVHA 1

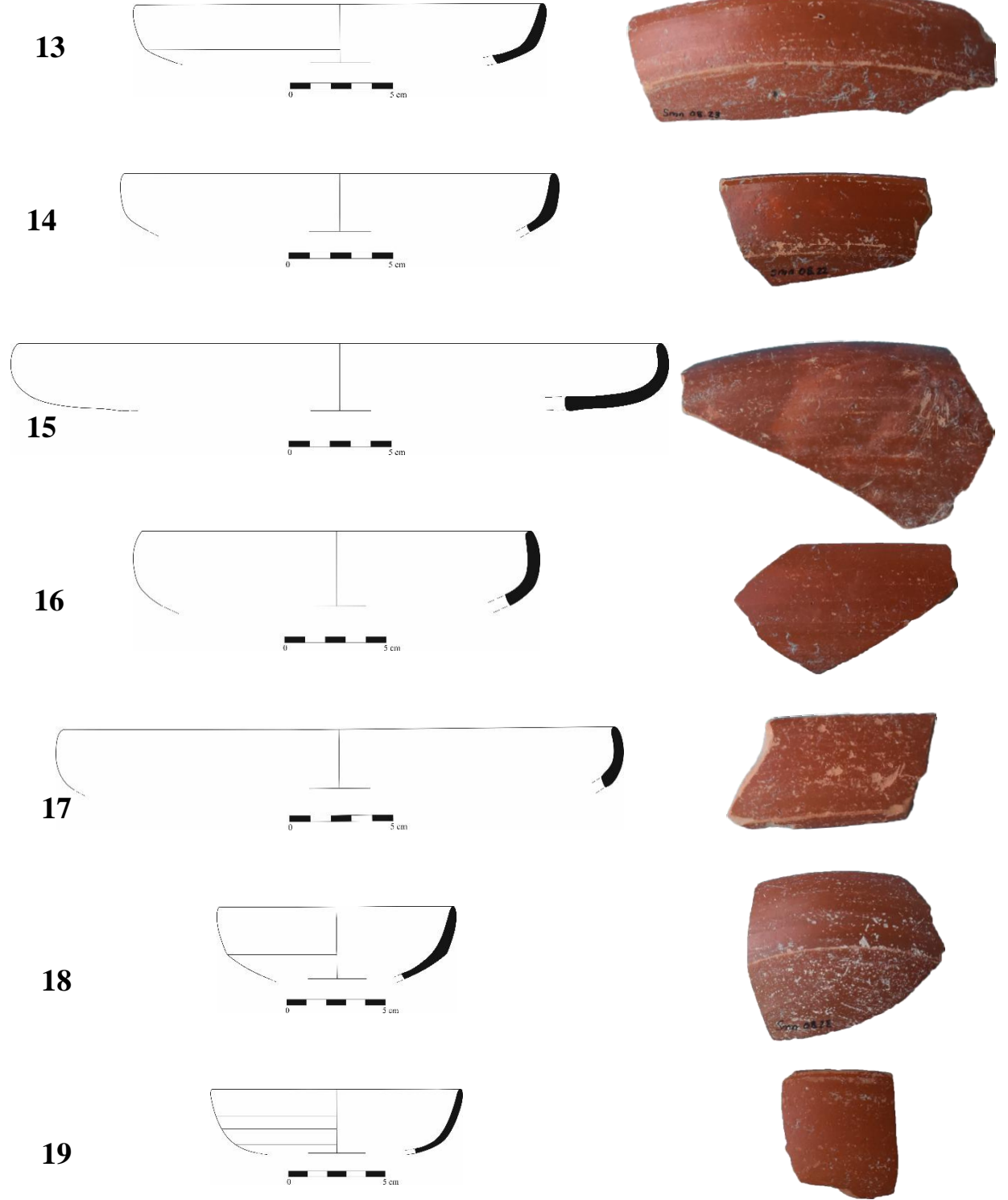
Kat. No: 1-4, Çandarlı Form 1, Kat. No: 5-7, Çandarlı Form 2

LEVHA 2

Kat. No: 8-11, Çandarlı Form 2, Kat. No: 12, Çandarlı Form 3

LEVHA 3

Kat. No: 13-17, Çandarlı Form 4, Kat. No: 18-19, Çandarlı Form 5

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Yapılan çalışmalarda Çandarlı Seramiklerinin erken ve Geç olmak üzere iki üretim aşaması geçirdiği görülmüştür. Geç evre örnekleri 5 farklı forma karşılık gelmektedir (Hayes, 1972: 316-322). Bu çalışma içerisinde değerlendirilen örneklerde Hayes'in Çandarlı Seramiklerinin Geç üretim versiyonları kapsamındadır. 5 farklı formdan da örneğin çalışmaya dâhil edildiği seramikler içerisinde 19 adet örnekten 17 tanesi ağız, 2 tanesi kaide parçasıdır. Geç üretim örnekleri içerisinde bazı formların Loeschcke'nin erken tiplerine karşılık gelmektedir. Bu durum erken tipler arasında bazı formların Geç evrede de kullanılmaya devam edildiğini ve üretimin bitimine doğru az sayıda forma yoğunlaşarak üretimin, Hayes Form 1-5 arasında şekillenmiş olabileceğini göstermektedir.

İncelenen 19 adet örnek, MS 3-4. yüzyıl arasına tarihlendirilmiştir. Büyük Roma Hamamı'ndaki çalışmalar sırasında stratigrafinin tam olarak izlenemediği dolgu toprak içerisinde tespit edilen bu örnekleri tam anlamıyla tarihlendirecek sikkeler gibi diğer buluntuların saptanamaması beraberinde pek çok sorun getirmiştir. Bunun için bu seramiklerin; üretim yerine olan bölgesel yakınlığı, Troas'daki diğer örnekleri ve aynı kontekste bulunan diğer Geç Roma Seramiklerine bakılarak bir tarihlendirmeye gidilmiştir. Hayes bu seramiklerin sınırlı da olsa üretim merkezi ve çevresinde MS 4. yüzyıla değin üretiminin devam etmiş olabileceğini belirtmektedir (Hayes, 1972: 317). Üretim yeri ile olan bölgesel yakınlık Çandarlı Seramiklerinin MS 4. yüzyıl içerisinde sınırlı da olsa üretilmeye devam edildiğini ve Batı Anadolu'da belirli bir süre daha kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir.

MS 4. yüzyılda belirli bir zamana kadar kullanılmaya devam edilen Çandarlı seramikleri daha sonraki aşamalarında muhtemelen sadece yerel bir pazara tedarik ediliyordu. MS 2. yüzyılın ikinci yarısında ve 3. yüzyılın ilk yarısı boyunca Çandarlı Seramikleri, kuzeyde Güney Rusya'dan Cyrenaica'ya kadar uzanan geniş bir alana yaygın olarak ihraç edilmekteydi. Örnekler özellikle, diğer sigillatların son versiyonlarının ortadan kalkmasının ardından, MS 3. yüzyılın ortalarında Afrika seramiklerinin ince versiyonlarının piyasaya çıkmasına kadar ciddi bir rekabetle karşılaşmadığı Ege Bölgesi'nde yaygındır (Hayes, 1972: 317).

Smintheion'da yapılan çalışmalarda Çandarlı seramiklerinin erken evresine ait örneklerde bulunmuştur. Smintheion'da Çandarlı seramikleri diğer Doğu Sigillata grupları ile karşılaştırıldıklarında en yoğun grubu oluşturdukları görülmektedir (Akyürek, 1992: 125-165; Çelem, 2009: 44, 65). Bu durum Kuzeybatı Anadolu'daki Aleksandria Troas, Parion, Assos ve Antandros gibi pek çok merkezde izlenebilmektedir (Tüzün, 1998: 27; Malfitana, 2002: 143; Ergüner, 2012: 240; Ayaz, 2014: 28-29; Aktaş, 2018: 463-464; Ergül, 2019: 83). Çandarlı seramiklerinin erken örneklerinin Roma Dönemi'nde diğer sigillata gruplarına göre fazla olduğu Geç Roma Dönemi'nde yerini Geç versiyonlarına ve üretimin sonlanmasıyla Afrika, Phokaia ve Açık Renkli seramikler gibi çeşitli gruplara bırakmıştır. Smintheion'unda içerisinde yer aldığı Troas Bölgesi'ndeki diğer kentlerdeki örneklerine bakıldığında; Assos'ta MS 2. yüzyıla ait Çandarlı seramiği ithalatının Pergamon üretimi seramiklere oranla arttığı görülmektedir. Zelle, buradaki Çandarlı seramikleri MS 2-3. yüzyıl arasını kapsamaktadır (Zelle, 1990: 24). Assos Nekropol alanında yapılan çalışmalarda tespit edilen Çandarlı seramiklerini MS 1-3. yüzyıl arasına tarihlendirmiştir (Zelle, 1997: 138). Assos Kuzey Stoa'nın 3 tabakasında da Çandarlı seramikleri tespit edilmiştir. Burada tespit edilen 216 örnekten 5 tanesinin Loeschcke'nin erken formlarına, 211 tanesinin ise Hayes'in Geç üretim formlarına karşılık geldiği görülmüştür. Kuzey Stoa'daki bu örnekler MS 1-4. yüzyıl arasını kapsamaktadır (Ayaz, 2014: 30-31)

Parion Yamaç Yapısı, Odeon, Dükkanlar ve Roma Hamamı'nda tespit edilen Çandarlı seramiklerinin kil ve astar özelliklerinden ve de Hayes'in Geç üretim örnekler için belirlediği 5 farklı form tipiyle örtüşmelerinden yola çıkılarak bunların Çandarlı'nın Geç Dönem üretimi olabileceği görülmektedir (Ergüner, 2012: 102). Buradaki Çandarlı seramikleri, tespit edilen sikkelerinde yardımıyla MS 2. yüzyılın ikinci yarısından 4. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilmiştir. Kentin Pergamon'a olan yakınlığıda düşünüldüğünde Çandarlı seramiklerinin MS 4. yüzyıl içerisinde de Parion'da kullanılmaya devam edildiği belirtilmiştir (Ergüner, 2012: 115). Parion Tiyatrosu Geç Dönem tabakasında tespit edilen Çandarlı seramiklerinin 1 örnek dışında tümünün Hayes'in Geç üretim versiyonları için geliştirdiği form tipolojisine karşılık geldiği görülmüştür (Ergüner, 2016: 125; Ergül, 2019: 32). Parion'da yapılan çalışmalardan anlaşılacağı üzere bunların Hayes'in tipolojisine uydukları ve Form 1 ile Form 4'ün daha yoğun oldukları görülmüştür (Ergüner, 2012: 103; Ergüner, 2016: 126; Ergül, 2019: 32).

Antandros Yamaç Ev sektöründeki çalışmalarda diğer sigillata grupları arasında çoğunluğun Doğu Sigillatları C'ye (Çandarlı) ait olduğu görülmüştür (Aktaş, 2018: 79). Burada Çandarlı seramiklerinin erken ve Geç Dönem örnekleri tespit edilmiştir. Tespit edilen Çandarlı örneklerinin büyük

çoğunluğu Yamaç Ev Apodyterium'unun taban altı dolgusunda kullanılmıştır. Yamaç Ev'in MS 3. yüzyılın sonu - 4. yüzyılın başına tarihlendirilmesi bu seramikler içinde terminus oluşturmaktadır. Genel olarak MS 1-3 yüzyıl arasına tarihlendirilen Çandarlı seramiklerinin, Parion ve Pergamon'da MS erken 4. yüzyıla kadar çekilmesi Antandros'lada örtüşmektedir (Aktaş, 2018: 112). Antandros Nekropol alanı Geç Roma yerleşiminde tespit edilen Çandarlı örneklerinin de MS 4. yüzyılın ilk yarısını kapsadığı ve Hayes'in Geç üretim örneklerine karşılık geldiği görülmektedir (Açar, 2017: 53-54).

Yazarlık Katkısı

Bu araştırma tek yazar tarafından yürütülmüştür.

Etik Kurul Beyanı

Bu araştırmanın verileri gözleme dayalı olarak toplanmıştır. Bu sebeple çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

KAYNAKÇA

- Abadie-Reynal, C. ve Sodini, J. P. (1992). *La Céramique Paléochrétienne De Thasos (Alikı, Delkos, Fouilles Anciennes)*. Études Thasiennes XIII. Athens.
- Açar, E. (2017). Antandros Nekropolü Geç Roma Yerleşimi, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Yasemin Polat), İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aktaş, R. (2018). *Antandros Kazısı Yamaç Ev Roma Dönemi Seramikleri*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Yasemin Polat), İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı.
- Aktaş, R. vd. (2019). 'İzmir-Karaburun Yüzey Araştırmasında Ele Geçen Roma Dönemi Seramikleri. *OLBA*, 0(XXVII), 369-412.
- Akyürek, N. E. (1992). Terra Sigillata aus dem Heiligtum des Apollon Smintheios. *AMSt 8. Studien Zum Antiken Kleinasien*, 0(II), 125-166.
- Anderson, S. ve Stajanović, V. R. (1992). *Stobi: The Hellenistic and Roman Pottery*. Stobi, Results of the Joint American-Yugoslav Arc. Investigations 1970-1981, Stobi I. Princeton Universty Press, New Jersey.
- Atlı Akbuz, L. (2008). Hadrianopolis Roma Dönemi Seramiği, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Ergün Lafli), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayaz, M. (2014). Assos Kuzey Stoası Kırmızı Astarlı Roma Seramiği, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Nurettin Arslan), Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelem, M. M. (2009). Apollon Smintheion Terra Sigillataları, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Coşkun Özgünel), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çizmeli Ögün, Z. (2004). Smintheion Kazıları Sikke Buluntuları. *Anadolu/Anatolia* 26. 25-37.
- Çobanoğulları, M. (2021). Antandros Antik Kenti Yamaç Ev 1 No'lu Dükkan Seramikleri, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Zeynep Koçel Erdem), İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doksanaltı, E. M. (2006). Knidos Kap – Krio Kazı Alanı, (Yayımlanmış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Christine Özgan), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ergül, G. (2019). Parion Tiyatrosu Geç Dönem Alanları Roma Seramikleri, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), (Danışmanlar: Dr. Öğr. Üyesi Üftade Muşkaa, Dr. Öğr. Üyesi Hasan Ertuğ Ergürer), Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ergürer, H. E. (2012). Parion Roma Dönemi Seramiği, (Yayımlanmış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Cevat Başaran), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ergürer, H. E. (2016). Sigillata ve Geç Roma Kırmızı Astarlı Seramikleri. (Ed.: C. Başaran ve H. E. Ergürer). *Parion Roma Tiyatrosu İçinde* (s. 123-164). Ankara: İçdaş Yayınları.
- Erol, D. (2011). Smyrna Devlet Agorasında Ele Geçen Terra Sigillata ve Geç Roma Seramiği, (Yayımlanmış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Binnur Gürler), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eyüboğlu, M. A. (2020). Sebaste Antik Kenti Yüzey Araştırmaları'nda Ele Geçen Terra Sigillata ve Geç Roma Kırmızı Astarlı Seramikleri (2016-2019), (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Emre Taştımür), Uşak: Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

- Fırat, M. (2011). Phokaia Geç Roma Dönemi Mutfak Kapları, (Yayımlanmış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Ömer Özyiğit), İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Forster, G. (2005). The Roman City of Knossos, Colonia Julia Nobilis- the Nature of The Imported Fine Wares. (Eds.: M. B. Briese ve L.E. Vaag). *Trade Relations in the Eastern Mediterranean from the Hellenistic Period to Late Antiquity: Ceramic Evidence. Halicarnassian Studies III* içinde (s. 124-131). Denmark: University Press of Southern Denmark.
- Gassner, V. (1997). *Das Südtor der Tetragonos- Agora. Keramik und Kleifunde, Forschungen in Ephesos XIII/1/1*. Wien.
- Hayes, J. W. (1972). *Late Roman Pottery*. London: British School at Rome.
- Hayes, J. W. (1983). *The Villa Dionysos Excavations*. Knossos: The Pottery. BSA 78. 97-169.
- Hayes, J. W. (2008). *Roman Pottery Fine-Ware Imports, The Athenian Agora XXXII*. New Jersey: Princeton.
- Heath, S. and Tekkök, B. (2007-2008). Greek, Roman and Byzantine Pottery at Ilios (Troia), 2007- 2008 Project Troia. <http://classics.uc.edu/troy/grbpottery/> adresinden 18.08.2022 tarihinde erişildi.
- Karakaş, G. (2019). Tekirdağ Yeniköy Mermer Höyük Kırmızı Astarlı Seramikleri. (Ed.: Bülent Öztürk vd.). *Mnemes Kharin ve Filiz Dönemez-Öztürk Anısına Makaleler* içinde (s. 271-298). İstanbul: Homer Kitabevi.
- Kenyon K.M. (1957). Terra Sigillata, in: J.W. Crowfoot, G.M. Crowfoot & K.M. Kenyon, *The Objects from Samaria, Samaria-Sebaste III*, London.
- Koçyiğit, O. (2013). Troas Bölgesi Geç Antik Konut Mimarlığı Üzerine Gözlemler. *Sanat Tarihi Dergisi*, XXIV(1), 152-153.
- Loeschcke, S. (1912). Die Arbeiten zu Bergama 1910-1911. Sigillata-Töpfereien in Tschandarli. AM XXXVII., 344-407.
- Makinist, Ö. (2019). Metropolis Tiyatrosunda Bulunmuş Olan Terra Sigillata, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Binnur Gürler), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Malamidou, V. (2005). Four Middle Roman Ceramic Groups from Eastern Macedonia. (Eds.: M. B. Briese ve L.E. Vaag). *Trade Relations in the Eastern Mediterranean from the Hellenistic Period to Late Antiquity: Ceramic Evidence, Halicarnassian Studies III* içinde (s. 98-116). Denmark: University Press of Southern Denmark.
- Malfitana, D. (2002). Eastern Terra Sigillata Wares in The Eastern Mediterranean Notes On a Initial Analysis. *Ceramiques Hellenistiques Et Romaines, MOM 35* (s. 133-157). Lyon.
- Mocanu, M. (2014). Considerații Privind Ceramica De Masă de la (L)Ibida (II). Sectorul Extra Muros Nord I. *PEUCE, S.N, XII*, 147-168.
- Niewöhner P. (2016). The Byzantine Settlement History of Miletus and Its Hinterland – Quantitative Aspects. Stratigraphy, Pottery, Anthropology, Coins, and Palynology. *Archaeologischer Anzeiger*, 0(2), 225-290.
- Özgünel, C. (1982). Chryse-Apollon Smintheus Tapınağı 1980-1981 Yılı Kazıları. *KST*, IV, 207-224.
- Sekban, M. B. (2007). Antandros Yamaç Ev Terra Sigillata Buluntuları, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Gürcan Polat), İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sezgin, K. (2010). Assos Kuzey Stoasının İnşası ve Kullanım Evreleri, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Nurettin Arslan), Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tekkök-Biçken, B. (1996). *The Hellenistic and Roman Pottery From Troia: Second Century B.C. To Sixth Century A.D*. UMI Company, Columbia.
- Topoleanu, F. (2000). *Roman and Roman-Byzantine Pottery from Halmyris (1st – 7th centuries AD)*. Tulcea.
- Tüzün, B. (1998). Alexandria Troas Yüzev Seramikleri, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Coşkun Özgünel), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uygun, Ç. (2011). *IV. 2 Tepecik Kırmızı Astarlı Seramikleri (İ.Ö. 2. YY – İ.S. 4. YY)*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Yavuz, O. (2021). Smintheion Büyük Roma Hamamı 2008 Yılı Kazılarında Bulunan Geç Roma Seramikleri, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Davut Kaplan), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Zelle, M. (1990). Terra Sigillata von Assos. *AMSt 2*. 97-13.
- Zelle, M. (1997). Die Terra Sigillata aus der Westtor- Nekropole in Assos. Bonn: *AMSt 27*.